

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»

Шаповаленко Н.М., доцент кафедри українознавства ОДУВС, к.філол.н.

Розбудова незалежної Української держави спонукає до переосмислення фундаментальних складових національної системи освіти: навчально-виховних та наукових методичних засад. Оновлення сутності навчання є визначальним у реформуванні освіти в Україні й передбачає приведення його у відповідність до сучасних потреб суспільства.

Виникає об'єктивна потреба створення і впровадження в систему професійної освіти нової фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти. Вона має забезпечити формування та розвиток комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості, яка здатна зреалізувати свій творчий потенціал на потреби держави. Це можна здійснити під час вивчення навчальної дисципліни - "Українська мова (за професійним спрямуванням)".

Оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними способами розв'язання професійних завдань, тобто оволодіння мовою професійного спілкування.

Мова професійного спілкування (професійна мова) - це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. Як додаткова лексична система професійна мова, не маючи власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів, залишається лексичним масивом певної мови.

Отже, фахова мова - це сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. Особливості її зумовлюють мета, ситуація професійного спілкування, особистісні риси комуніканта і реципієнта (мовна компетенція, вік, освіта, рівень інтелектуального розвитку). Залежно від ситуації і мети спілкування доречно й правильно добираються різноманітні мовні засоби висловлення думки: лексичні, граматичні, фразеологічні тощо.

Усі лексичні одиниці фахових текстів переділяються на чотири різновиди:

- 1) терміни певної галузі, що мають власну дефініцію;
- 2) міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці (терміни філософії, політології, математики, філології тощо);
- 3) професіоналізми;
- 4) професійні жаргонізми, що не претендують на точність та однозначність.

Володіти мовою професійного спілкування - це:

- вільно послуговуватися усім багатством лексичних засобів з фаху;
- дотримуватися граматичних, лексичних, стилістичних, акцентологічних та інших норм професійного спілкування;
- знати спеціальну термінологію, специфічні найменування відповідної професійної сфери;
- використовувати усі ці знання на практиці, доречно поєднуючи вербальні й невербальні засоби спілкування.

Отже, професійна мова - це насамперед термінологія, притаманна тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, та професіоналізми. Вона виокремлюється відповідно до сфери трудової діяльності, де активно функціонує.

Термін - слово або словосполучення, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, у конкретній галузі знань. Терміни обслуговують сферу спілкування певної галузі разом із загальнозживаним лексиконом.

Професіоналізм - слово або вислів, уживаний в певному професійному середовищі. Професіоналізми властиві мові певної професійної групи. Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції.

Мовна професійна компетенція - це сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуть правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція - це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації. Ґрунтуючись на мовній компетенції, вона виявляється у сформованості умінь послуговування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів відповідно до літературних норм.

Комунікативна професійно орієнтована компетенція - це "система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування", тобто треба володіти сумою знань про мову, вербальні й невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства і вміти застосовувати ці знання в процесі спілкування.

Отже, професійна комунікативна компетенція репрезентує професійні знання, вміння і навички спілкування[1].

Розмови про солов'їну й калинову українську мову, що точилися протягом десятиріч, ніяк не сприяли підвищенню її статусу в суспільстві та реалізації однієї з провідних функцій державної мови – консолідації українського народу. Погіршувала ситуацію і недосконала система лінгвістичної підготовки студентів вищих навчальних закладів, що зводилася здебільшого до формування навичок оформлення документів різних типів на заняттях з «Ділової української мови».

Перша спроба перейти до обговорення й запровадження конкретних шляхів удосконалення викладання лінгвістичних дисциплін у вищих навчальних закладах відбулася 2009 року під час Всеукраїнської наради з питань викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» у вищих навчальних закладах, що відбулася на виконання Розпорядження Міністерства освіти і науки України від 16 лютого 2009 р. № 26-р. Іван Олександрович Вакарчук, який на той час очолював Міністерство освіти і науки України, під час наради наголошував на необхідності «розширити зміст цієї навчальної дисципліни і незалежно від профілю навчального закладу спрямовувати курс на вивчення особливостей застосування української мови для кожної спеціальності». Говорили керівництво МОН та викладачі ВНЗ про надмірну увагу до оформлення документації, орієнтацію на майбутній фах студента, необхідність запровадження обов'язкового державного екзамену з «Української мови (за професійним спрямуванням)». Результатом всеукраїнського обговорення стала затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2009 р. № 1150 програма курсу «Української мови (за професійним спрямуванням)», яка декларує, що «завдання вищої школи — готувати фахівців нової генерації: кваліфікованих, грамотних, мовно компетентних, які б досконало, ґрунтовно володіли українською літературною мовою у повсякденно-професійній, офіційно-документальній сфері, зокрема набули навичок комунікативно виправданого використання засобів мови, оволоділи мовою конкретної спеціальності, фаху». Проте майже третину аудиторних годин програмою передбачено на вивчення особливостей оформлення документів і різних форм усного спілкування («мозкового штурму», ділової бесіди тощо).

Для студентів нефілологічних спеціальностей з обмеженим комунікативним наповненням варто передбачити два лінгвістичні блоки:

1. Зміст нормативної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» має визначитися потребами формування навичок грамотного усного і писемного фахового мовлення, реалізації норм сучасної української літературної мови (орфоепічних, акцентуаційних, графічних, орфографічних тощо) у різних ситуаціях професійного спілкування. Окрім удосконалення навичок володіння студентами нормами сучасної української літературної мови, завданнями дисципліни є: вироблення навичок писемного мовлення, зокрема укладання текстів офіційно-ділового стилю української мови; вироблення навичок усного мовлення, реалізації комунікативних завдань у професійно зорієнтованих ситуаціях спілкування; набуття спеціальних лінгвістичних знань, необхідних у професійній діяльності. Вивчати цю дисципліну варто протягом I року навчання студентів, оскільки у такому разі засвоєння спеціальної професійної лексики і фразеології у процесі вивчення “Української мови (за професійним спрямуванням)” та фахових дисциплін збагатиться, а отже, буде більш ефективним.

2. Дисципліна другого блоку має бути зорієнтована на вироблення навичок складання текстів наукового стилю, що буде вкрай актуальним, зважаючи на необхідність мовного оформлення бакалаврських і магістерських робіт. Відповідно, викладання такої дисципліни варто передбачити на четвертий рік підготовки.

По-іншому варто організовувати мовну й комунікативну підготовку бакалаврів і магістрів комунікативно наповнених спеціальностей. Для таких студентів обов'язковими є щонайменше три лінгвістичних курси протягом навчання:

- «Українська мова у професійному спілкуванні» – нормативна дисципліна, що викладається протягом перших семестрів навчання бакалаврів і має на меті оволодіння нормами сучасної української літературної мови (графічними, орфоепічними, лексичними, фразеологічними, морфологічними, синтаксичними, стилістичними та пунктуаційними);
- вироблення стійких навичок їх реалізації в усному та писемному професійному мовленні;
- вдосконалення культури мовлення, ознайомлення з науковими джерелами, іншими засобами кодифікації мовних норм, якими можна послуговуватися для самостійного вдосконалення культури української мови.

Другий блок лінгвістичного циклу для студентів-нефілологів комунікативно наповнених спеціальностей – дисципліни, зорієнтовані на вироблення навичок писемного мовлення, приміром, «Практикум української мови», «Український правопис». Виділення цього блоку зумовлене, по-перше, необхідністю систематичної роботи з удосконалення навичок реалізації норм української мови; по-друге, потребою пролонгації курсу «Українська мова у професійному спілкуванні», що дозволить повторити й закріпити на більш високому рівні вміння грамотно висловлюватися, адже такі вміння без систематичної практики втрачаються.

Третій блок лінгвістичного циклу – дисципліни, зорієнтовані на вироблення навичок усного мовлення, засвоєння етикетних форм спілкування. До цього блоку можуть бути введені дисципліни нормативного і вибіркового характеру, метою яких є вироблення комунікативних професійно зорієнтованих умінь, визначених функціональними обов'язками фахівців. З цієї метою, наприклад, у ВНЗ системи МВС України викладається нормативна дисципліна – «Риторика». Професіограма співробітника органів внутрішніх справ передбачає вміння вести діалог, організовувати процес комунікації, збирати необхідну інформацію, здійснювати правову пропаганду серед населення, виступати у засобах масової інформації. Крім того, одержуючи фахову освіту за кваліфікацією «Юрист», особа повинна в повному обсязі пізнати судову риторичну як один з родів красномовства, який повністю базується на кримінально-процесуальному та цивільному процесуальному законодавстві. Вироблення навичок загальної культури спілкування, що базуються на володінні нормами української мови, можливе також під час опанування студентами дисциплін “Мовленнєвий етикет” або “Культура усного мовлення”.

Обсяг таких дисциплін має визначитися вимогами освітньо-кваліфікаційних характеристик фахівців відповідних спеціальностей. Студентам юридичних спеціальностей на третьому або четвертому році опанування бакалаврської програми викладається нормативна дисципліна лінгвістичного спрямування «Юридичне документознавство», метою якої є вивчення правових, мовних і технічних норм документотворення та документообігу, засвоєння етикету ділової

кореспонденції, вироблення умінь та навичок укладання документів різних типів відповідно до чинних стандартів і норм сучасної української літературної мови. Нормативною дисципліною магістерської програми майбутніх юристів є «Правнича лінгвістика», покликана систематизувати знання з питань законодавчої регламентації особливостей функціонування мов і варіантів однієї мови в Україні, різних проявів мовленнєвої поведінки, сформувати вміння використовувати засоби мови для створення й інтерпретації юридичних текстів різних жанрів.

Завданнями «Правничої лінгвістики» є:

- 1) вивчення правових питань мови в історичному аспекті;
- 2) забезпечення юридичної практики спеціальними лінгвістичними знаннями;
- 3) розробка лінгвістичних засад проведення експертиз неюридичних текстів;
- 4) забезпечення проведення лінгвістичної експертизи проектів законів, указів, постанов тощо;
- 5) унормування термінології мови юридичної науки;
- 6) підвищення культури мовлення працівників правничих інституцій та ін.[2]

Отже, важливою складовою лінгвістичної підготовки є поліпшення рівня мовної та комунікативної компетентності під час підвищення кваліфікації фахівця. Необхідно запровадити викладання дисципліни “Культура української мови” на курсах підвищення кваліфікації спеціалістів, елементом професіограми яких є необхідність володіння мовними та комунікативними нормами.

Концепція безперервної освіти передбачає, з одного боку, поглиблення знань, засвідчених дипломом спеціаліста, з другого – розробку принципово нових підходів до організації навчального процесу, зорієнтованих на знання, вміння й навички необхідні для реалізації в професійній діяльності. Тому запорукою формування й удосконалення мовної та комунікативної компетентності студентів є пролонговане викладання лінгвістичних дисциплін протягом усього періоду навчання у вищому закладі освіти та під час підвищення кваліфікації спеціаліста. При цьому необхідно враховувати ступінь комунікативного наповнення відповідних професій і добирати оптимальні методи та прийоми викладання лінгвістичних дисциплін.

Література:

1. Волкотруб Г.Й. Стилїстика ділової мови. - К., 2012.
2. Зубков М. Сучасне українське ділове мовлення. - Х., 2011.
3. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: Навчальний посібник. - К., 2010.
4. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови. -Тернопіль, 2010.